

О. А. Тарасенко,
аспірант кафедри європейської інтеграції,
Національна академія державного управління при
Президенті України

МОВНА ПОЛІТИКА У БАГАТОМОВНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті досліджено досвід Європейського Союзу щодо вирішення проблем багатомовності. Узагальнено порядок формування, правову основу функціонування, особливості впровадження, реалізації і оцінка ефективності мовної політики Європейського Союзу. Запропоновано основні напрями вдосконалення мовної політики України.

The article explores the experience of the European Union to address the problems of multilingualism. Summarizes the order of formation, functioning legal framework, especially the introduction, implementation and evaluation of the effectiveness of language policy of the European Union. Is proposed the main directions of improvement of language policy in Ukraine.

Ключові слова: багатомовність, мовна політика Європейського Союзу, країни-члени ЄС, реформа освітніх систем.

Key words: multilingualism, language policy of European Union, member states of EU, the reform of educational systems

ВСТУП

Значення, яке посідає мова у житті як окремої особи, так і соціуму загалом, зумовлює її роль мови у політиці. Навіть у суспільстві, де переважає одна мова, її існування часто стає предметом боротьби прихильників різних варіантів її правопису чи унормування державою різноманітних аспектів функціонування мови.

У суспільствах, де співіснують дві й більше мов, мовна політика виступає неодмінним складником внутрішньополітичного життя. Адаже, з одного боку, ситуація багатомовності вимагає регулювання мовних процесів, регламентування статусів мов та сфер їхнього функціонування, забезпечення гарантій збереження мов та дотримання прав їхніх носіїв — тобто державної політики. З іншого боку, співіснування мов пов'язане з питаннями ідентичності (групової та індивідуальної), настановами та увчленнями щодо мов, втратою та набуттям мов, а також потребою захисту своїх прав носіями різних мов, а отже і представництва цих інтересів певними особами чи організаціями — усі ці питання стають важливим компонентом політичного життя суспільства. Одним з таких викликів для Європейського Союзу стала його мовна різноманітність.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед українських та закордонних дослідників, праці яких присвячені вивченню мовної ситуації й ролі мовного питання, а також окремим аспектам мовної політики Європейського Союзу, можна назвати С. Величенко, Т. Карпенко, М. Стріха, А. Коморовська. Серед праць, присвячених окремим аспектам державної мовної політики в Україні, — статті Д. Ареля, Ю. Бестерс-Дільгер, О. Калиновської, А. Корж, В. Кулика, О. Медведєва, А. Нагорної, О. Ткаченка, Є. Плахути, В. Радчука, М. Стріхи, С. Шульмана, Й. Янмаата. Питання мовної політики ЄС досліджуються європейськими науковцями, серед найбільш відомих авторів необхідно виділити: Б. Гаврінг, Р. Белл, Р. Францесчини, І. Савикьєне, А. Сормунен.

Водночас державна мовна політика, всупереч значній актуальності цього питання, досі залишається недостатньо дослідженою. Тож необхідним є дослідження тих аспектів проблеми, що досі залишалися поза увагою науковців, а саме: аналіз досвіду Європейського Союзу щодо вирішення проблем багатомовності, узагальнення наявних результатів для отримання системної картини проблеми, а також імплементація даного досвіду на терени українського суспільства.

тація даного досвіду на терени українського суспільства.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Першочергової ваги набуває питання наукових досліджень політичного аспекту мовної ситуації, а також політики навколо мови й здійснюваної досі державної мовної політики як важливої та необхідної передумови для вироблення будь-якої моделі державної політики у цій галузі та зниження рівня конфліктності мовних проблем для суспільства.

Мета статті — аналіз досвіду Європейського Союзу щодо вирішення проблем багатомовності, узагальнення наявних результатів для отримання системної картини проблеми, а також виділення найбільш вдалого досвіду, який може бути використаний українською державою.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження державної мовної політики Європейського Союзу проведено із застосуванням інструментарію аналізу державної політики, зокрема інституційного та системного методів, а також методу узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Мова — це одна з ключових характеристик культурної ідентичності. Процесами глобалізації, формування міждержавних і наддержавних утворень створюється нова ситуація в галузі мовної політики. Європейський Союз у цьому зв'язку пропонує і впроваджує складну й нетипову для світу модель мовного будівництва, а саме — "єдність у розмаїтті". Саме мовним розмаїттям визначається сутність культурного простору ЄС, його особливе національне багатство, неповторна індивідуальність, новизна в сучасному світовому просторі. Гасло Європейського Союзу "єдність у розмаїтті" — це відображення багатомовності, яке лежить у серці Європейського Союзу. Під гаслом "єдність у розмаїтті" Європейський Союз завжди розглядав свою багатомовність як цінний вклад, а не тягар.

Громадяни, які володіють іноземними мовами, можуть скористатися всіма перевагами від вільного пересування Європейським Союзом і здатні легше звикати до життя в іншій країні. Мовна компетентність є однією з найголовніших умов успішного працевлаштування та побудови кар'єри.

На теперішній час Європейський Союз налічує 27 країн-членів та 23 офіційні мови. Кожна країна-член, коли вступає в Союз, визначає, яку мову чи мови вона оголошує як офіційні мови Європейського Союзу. У теоретичній і практичній діяльності основних органів й інституцій ЄС, у визначенні "офіційності" потенційної мови від кожного нового народу ця організація керується принципом "одна країна — одна мова". Статусу офіційних мов у інституціях ЄС надано 23 мовам. Це, зокрема, стосується болгарської, чеської, датської, німецької, англійської, естонської, фінської, французької, голландської, грецької, угорської, ірландської, італійської, латвійської, литовської, мальтійської, польської, португальської, румунської, словацької, словенської, іспанської та шведської мов [1].

Європейський Союз демонструє чи не найбільшу мовну розмаїтість серед державних і міждержавних утворень, виступаючи спільним домом для майже 500 мільйонів громадян із 27 країн-членів [2]. Значна мобільність європейців на даний час складає біля 10 млн громадян, які працюють в інших країнах-членах. У рамках кордонів ЄС зараз існує 175 національностей [3]. Чисельність мов, якими розмовляють на європейському континенті, від Атлантичного океану до гірського хребта Уралу, окрім Кавказьких гір, сягає близько сімдесяти (не враховуючи мов жестів спільнот глухонімих і мов, які вживають у щоденному побуті нові європейці, які приїжджають з усього світу). Тому знання мов та єдина мовна політика Європейського Союзу має неабияке значення для ефективності функціонування Європейського Союзу як єдиної системи спільноти.

ЄС розвиває і підтримує на наднаціональному рівні регіональні мови, мови національних меншин і мови, які практично зникли з ужитку. Водночас інші мови — регіональні, а також мови національних меншин, мови емігрантів, кількість яких у ЄС постійно зростає, не претендують чи не можуть претендувати на статус офіційних.

З моменту створення спільного ринку в 1993 багатомовність є необхідною, якщо громадяни та підприємства хочуть повною мірою скористатися можливостями, які вона надає. Знання мов стало ключовим фактором працевлаштування, мобільності громадян та фактором успіху у бізнесі.

На Лісабонському та Барселонському саміті (2000 р. та 2002 р. відповідно) Голови країн та урядів встановили "покращення вивчення іноземних мов" як одну з 13 цілей Лісабонської стратегії [4]. Таким чином, важливість вивчення та знання іноземних мов була визнана на найвищому рівні. Зустріч Ради Міністрів у Барселоні в 2002 р. встановила амбіційну ціль — "рідна мова плюс дві іноземні мови для кожного громадянина". Це призвело до проведення активної політики просування вивчення та навчання мов за допомогою різних Європейських програм навчання та мовного стажування.

У 2003 р. Комісія прийняла План дій "Просування вивчення мов та лінгвістична різноманітність" (2004—2006). План дій запропонував три категорії заходів щодо вивчення мови: вивчення мов протягом всього життя, якість вивчення мов та створення сприятливого оточення для мов. План дій запропонував 47 конкретних пропозицій для дій ЄК протягом 2004—2006 рр. Відповідно до нього проводилися загальноєвропейські наукові дослідження, конференції, семінари та інформаційні кампанії, присвячені мовним проблемам, спонсорувалося відвідання студентами курсів мовної підготовки, надавалися гранти вчителям іноземних мов тощо. Було реконструйовано мовний портал "Європа". Задля сприяння вивченню іноземних мов значно розширено програми Socrates та Leonardo. У їх реалізацію було інвестовано близько 150 млн євро, що на 66% більше порівняно з 2000—2002 рр. Мовна політика стала однією з пріоритетних у нових програмах ЄС на 2007—2013 рр.

План дій став імпульсом до конкретних кроків у напрямку реформи освітніх систем країн-членів ЄС із метою запровадження принципу організації навчального процесу "рідна мова плюс дві іноземні". Звичайно, не в усіх країнах ці заходи відбуваються з однаковою інтенсивністю. Наприклад, вивчення іноземних мов стало інтегральною частиною реформи національної освітньої системи, прийнятої парламентом Болгарії у 2006 р. Зміни в освітній системі відповідно до євроінтеграційної політики плануються у Фінляндії. Уряд Угорщини запровадив усеосяжну стратегію викладання та вивчення іноземних мов під назвою "Світові мови". Заходи в межах цієї програми охоплюють багатозразове підвищення фінансування вивчення іноземних мов у школі, запровадження року інтенсивного вивчення іноземної мови у сфері обов'язкової освіти, новий іспит після закінчення школи, збільшення щонайменше на 40% навчального часу, присвяченого вивченню іноземних мов тощо. Із 2003 р. реалізується національна мовна стратегія у Великобританії. Вона передбачає вивчення іноземних мов усіма вивковими категоріями громадян, освіту для дорослих та вивчення мов в університетах. У школах запроваджують "Європейські секції", в яких учні вивчають більше іноземних мов. Деякі з цих ініціатив мають форму пілотних проєктів, що з часом будуть запроваджені в освітній системі. У Німеччині, Нідерландах, Франції, Фінляндії та Австрії запроваджується сертифікат "Сертілінгва", в якому визначається мовна компетентність учня. Він доповнюватиме шкільний атестат.

У 2004 р. кількість офіційних мов ЄС зростає приблизно вдвічі — з 11 до 20, а через два роки — до 23. З метою збереження рівноправного доступу до європейського законодавства для всіх жителів Європи всі закони Спільноти готуються усіма двадцятьма трьома офіційними мовами. Загалом щороку на переклади в межах інституцій Європейського Союзу витрачається близько 1,1 млрд євро і обходиться в рік по 2 євро на кожного жителя ЄС.

Мовна політика Європейського Союзу свідчить про надзвичайну важливість вивчення мов у інтеграційних процесах. Зростання ваги мовної політики позначалося й на структурі Європейської Комісії. Якщо раніше вона перебувала у сфері відповідальності комісара ЄС із освіти, тренінгів, культури та багатомовності, то 1 січня 2007 р. створено окрему посаду комісара ЄС з багатомовності. В 2007 р. було призначено Леонардо Орбана комісаром Європейської Комісії щодо політики багатомовності. Головною метою його діяльності стало врегулювання питань співіснування 23 офіційних мов ЄС, стимулювання громадян до вивчення іноземних мов у країнах-членах Європейського Союзу, захист і підтримка регіональних мов, зокрема і мов національних меншин, а також мов емігрантів. Така політика, певна річ, щонайбільше стосується офіційних мов Євросоюзу, використання їх в інституціях ЄС. Вона поширюється у межах державного поля функціонування кожної мови, якою розмовляють народи міждержавної

спільноти [5]. Леонардо Орбан очолює Генеральний директорат Європейської Комісії з письмових перекладів, Генеральний директорат з усних перекладів та Офіс офіційних публікацій Європейських спільнот. Леонардо Орбан керує також Відділом політики багатомовності в Генеральному директораті з освіти та культури. У його підпорядкуванні перебувають 3400 службовців, що становить 15% усього персоналу Європейської Комісії [6].

2008 р. був проголошений Європейським роком міжкультурного діалогу, в якому мовна політика Європейського Союзу отримала велике значення.

Основною метою робочої програми освіти та стажування на 2010 рік є можливість спілкуватися іноземними мовами.

Діяльність Євросоюзу в цій сфері отримала концентроване вираження в концепції багатомовності, яка є і політичним гаслом, і програмою дій ЄС. Декларується, що мета мовної політики ЄС — збереження мовної різноманітності спільноти та сприяння оволодінню громадянами ЄС іноземними мовами.

Питання мовної політики в державах ЄС, особливо ті, які стосуються забезпечення багатомовності, безпосередньо віднесені до компетенції урядів країн-членів ЄС (на національному, регіональному, місцевому рівні). Основна роль наддержавних інституцій Європейського Союзу у цій сфері — це вироблення політики, якою забезпечується співпраця між державами-членами у сфері мовного будівництва. Щоб не втратити свою своєрідність, унікальність, різнобарвність, для громадян держав ЄС створюються умови, які дають можливість вдосконалити володіння рідною мовою, вивчати не менше двох іноземних мов, що підвищує їхню конкурентоздатність на світовому ринку праці, збагачує їх інтелектуально.

Мовна політика Європейського Союзу має три складові:

- заохочення вивчення мов та просування лінгвістичної різноманітності в суспільстві;

- просування багатомовної економіки;

- просування соціальної інтеграції через вдосконалення знання мов.

Правову основу становлення загальної мовної політики Європейського Союзу визначено наступними документами:

- Повідомленням Комісії "Просування вивчення мов та лінгвістична різноманітність: План дій 2004—2006", яка встановило стратегічні цілі та пріоритети щодо ефективного вивчення багатомовності мов з раннього віку;

- Повідомленням Комісії 2005 р. "Нова основна стратегія щодо багатомовності", яке підтвердило цінність лінгвістичної різноманітності та відкрило потребу у більш широкій політиці з просування багатомовності;

- Повідомленням Комісії Європейському Парламенту Раді, Європейському економічному та соціальному комітету та Комітету регіонів "Про багатомовність: цінність для Європи та загальний обов'язок, який підвищує цінності та можливості лінгвістичної різноманітності ЄС та спонукає зняття бар'єрів міжкультурного діалогу";

— Рішенням № 1934/2000/ЄС від 17.07.2000 Європейського Парламенту та Ради щодо Європейського Року мов 2001;

— Рішенням Ради № 14/02/2002/ЄС щодо просування лінгвістичної різноманітності та вивчення мови в рамках виконання цілей Європейського року мов 2001;

— Рішенням Європейського Парламенту 2002/С 50/2001 щодо регіональних та менш вживаних Європейських мов.

Сприяння вивченню іноземних мов вже давно стало окремим напрямом діяльності Європейської Комісії, що має назву Language Learning Policy.

Проведене дослідження Європейської Комісії "Вплив на Європейську економіку недостатнє знання іноземних мов на підприємствах" повідомило, що 11% малих та середніх підприємств, які працюють у сфері експорту, втрачають свої через мовні бар'єри [7].

Проведемо дослідження ефективності мовної політики Європейського Союзу. Так, у 2001 р. 53% респондентів зазначили, що вони можуть розмовляти на ще одній у додаток до їх рідної мови. В 2006 р. цей показник підвищився до 56%. Найбільш багатомовними громадянами ЄС є: люксембуржці, де 99% населення знають щонайменше одну іноземну мову, далі йдуть словаки (97%) та латвійці (95%). В 2006 р. 28% респондентів розмовляли двома іноземними мовами у порівнянні з 26% в 2001 р. Найбільш широкоживаними іноземними мовами в країнах Європейського Союзу є: англійська, французька, німецька, потім йде іспанська та російська.

Загалом дослідження констатували, що територіально менші країни-члени ЄС з декількома державними мовами показали більші рівні багатомовності. Це більш властиво країнам з меншим застосуванням рідної мови чи "мовного обміну". Тільки в шести країнах-членах ЄС серед населення переважають одномовці. За даними 2006 р., це: Ірландія (58% населення, котре не володіє іншими мовами, крім своєї рідної), Великобританія (62%), Італія (59%), Угорщина (58%), Португалія (58%), Іспанія (56%).

Лише незначна частина європейців, а саме — 8%, за даними 2006 р. вважають вивчення мов неважливим аспектом свого життя. Цей показник представив невеликий ріст у порівнянні з 2001 р., коли дані налічували 7% таких громадян.

Європейська Комісія та країни-члени ЄС працюють над великою кількістю ініціатив у політиці в сфері навчання та практики з 2000 р. Загальна концепція щодо Європейського співробітництва в навчанні та практиці, які прийнята в травні 2009 р., встановила чотири стратегічні цілі:

- вивчення та мобільність;
- покращення якості та ефективності освіти та практики;
- просування рівності, соціального зв'язку та активного громадянства;
- підвищення творчості та ініціативності на всіх рівнях навчання та практики.

ЄС надає особливу підтримку мовам у наступних секторах:

- викладання мов;
- шкільна освіта — спільні проекти класів у різних країнах (за програмою Comenius). Існує також фінансова підтримка ЄС для мобільності вчителів;
- професійна освіта за програмою Leonardo підтримує методи та матеріали у вивченні мов та методи оцінки мовних навичок у професійній сфері;
- вища освіта — програма Erasmus, яка включає підготовчі курси з інтенсивного вивчення мов студентів, котрі бажають навчатися за кордоном;
- навчання дорослого населення через програму Grundtvig, завдяки чому Європейська Комісія допомагає їм підвищити їх компетентність, включаючи мовні навички, що дозволяє легше адаптуватися до змін на ринку праці та в суспільстві.

Європейський Союз здійснює мовну політику через різноманітні програми фінансування студентів, вчителів.

Перспектива домінування англійської мови в комунікації спільноти вже тепер примусила європейських інтелектуалів говорити про необхідність заохочення європейських громадян вивчати другу мову, яка не є мовою міжнародного спілкування. Вони запропонували концепцію, суть якої полягає в тому, щоб кожна людина вивчила легку для засвоєння іноземну мову. Ця друга мова має бути близькою до рідної. Фактично запроваджується концепція другої рідної мови, вивчення якої повинно починатися в школі та тривати у вищому навчальному закладі. Вивчення цієї мови має супроводжуватися вивченням історії, культури та літератури народу, який спілкується цією мовою.

Щорічно 26 вересня в ЄС проводиться Європейський день, який, як зазначає Європейська Комісія, ставить за мету прийти від популяризації багатомовності до вивчення громадянами ЄС іноземних мов упродовж життя та неурядового співробітництва.

ВИСНОВКИ

Разом із такими поняттями, як повага до особистості, толерантність, відкритість до інших культур, мовна різноманітність народів у межах ЄС становить одну з ключових його цінностей. Тому дії Спільноти країн-членів Європейського Союзу спрямовані на заохочення й підтримку багатомовності усіх громадян ЄС. З розширенням ЄС мовна різноманітність стала новим викликом у функціонуванні ЄС.

Подолання проблем багатомовності реалізується через проведення різноманітних програм зі стимулювання вивчення мов, проводяться відповідні реформи освітніх систем країн-членів ЄС. Мовна політика Європейського Союзу свідчить про надзвичайну важливість вивчення мов в інтеграційних процесах. Зростання ваги мовної політики позначилося навіть і на структурі Європейської Комісії.

Питання мовної політики в державах ЄС, особливо ті, які стосуються забезпечення багатомовності, безпосередньо віднесені до компетенції урядів країн-членів ЄС (на національному, регіональному, місцевому рівні). Основна роль наддержавних інституцій Європейського Союзу в цій сфері — це вироблення політики, якою забезпечує-

ся співпраця між державами-членами у сфері мовного будівництва. З метою не втратити своєї своєрідності, унікальності, різнобарвності для громадян держав ЄС створюються умови, які дають можливість вдосконалити володіння рідною мовою, вивчати не менше двох іноземних мов, що підвищує їхню конкурентоздатність на світовому ринку праці, збагачує їх інтелектуально.

Очевидно, в Україні мовна політика має проводитися саме з огляду на перспективу європейської інтеграції. Адже стати повноправним членом Об'єднаної Європи наша держава зможе за відповідних умов. По-перше, це коли в українських громадян буде доступ до документації ЄС та достовірної інформації про Європейський Союз. Тому, як і в Європейському Союзі, в нашій державі має реалізовуватися відповідна політика у сфері перекладів. Вже давно незріла потреба у створенні потужного центру перекладів європейської документації. По-друге, має реалізовуватися ідентична європейській політика навчання іноземних мов, оскільки важко уявити себе членом спільноти, з якою не можеш розмовляти однією мовою. Інтеграції України у Європейський Союз в тому числі сприятимуть шляхи реалізації мовної політики ЄС.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗРОБОК З ЦЬОЇ ТЕМИ

Усталення демократії та євроінтеграційні прагнення України потребують вирішення мовних питань та впровадження толерантних, правових методик розв'язання мовних конфліктів. Активізація роботи у цій галузі є необхідною умовою консолідації сучасного українського суспільства, оскільки чимало аспектів використання мови все ще не регламентовані на державному рівні.

Література:

1. L'Union Européenne et la question du multilinguisme // Eurostudia. — juin 2005. — vol.1. — № 1.
2. Leonard Orban. La maitrise de plusieurs langues par le plus grand nombre // Leonard Orban [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/commission_arroso/orban/index_fr.htm.
3. Eurostat, Europe in Figures: Eurostat Yearbook 2006—2007. — Luxembourg 2007. — P. 15—45.
4. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007 [Електронний ресурс] // Official Journal. 17 December 2007. — Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/12007L/htm/12007L.html>
5. La Journée européenne des langues: le multilinguisme est un enrichissement pour l'Europe, // Septembre 2008.
6. La maitrise de plusieurs langues par le plus grand nombre/ Leonard Orban. Режим доступу: http://ec.europa.eu/commission_barrroso/orban/index_fr.htm.
7. CILT, Effects on the European Economy of Shortages of Foreign Language Skills in Enterprise, 2007 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/education/policies/lang/key/studies_en.html.

Стаття надійшла до редакції 05.05.2010 р.